

IN MEMORIAM

Ds. K.J. KAPTEYN Jzn. 12 mei 1937 – 17 januari 2020

Ineens vond de Here het genoeg, het leven onder ons dat Kees Kapteyn voor Hem geleefd had, zoals de apostel dat zegt; hij mocht het bij Hem thuis gaan voortzetten.

Dat 'ineens' – op z'n Fries 'samar inienen'; in rouwadvertenties trof het me altijd in m'n Friese tijd, die kinderlijke verbazing –, dat 'ineens' sloot een leven van bijna 83 jaar af. In mijn herinnering uit het einde van de jaren '50 van de vorige eeuw moest dat een leven van veel ziekte zijn geweest. In mijn net- en trommelvlies gekerfd staat de heftige nachtelijke astma-aanval die ik van hem meemaakte in onze gezamenlijke slaapkamer bij de 'fa. Drost in rijwielen, bakfietsen en handkarren' in de 'Veuroostroate' in Kampen (dat waren me nog eens tijden...). Maar zo'n drama was gelukkig niet typerend voor een heel leven. In de loop der jaren is de kwaliteit van de inhalers toegenomen en uitval door ziekte staat niet meer dan normaal genoteerd in Kees' minutieus bijgehouden preekoverzichten. Ja, tegen het einde van een werkseizoen, als de energie op was, waren ook de longen de eerste slachtoffers en moest de vakantie wel eens een weekje uitgesteld worden, vertelt zijn vrouw. Maar aan de andere kant was het klimaat in Zuid-Afrika weer ideaal. En hoe dan ook, 'Pa was niet sterk, maar wel taai,' zeiden de jongens bij de begrafenis. Des te opmerkelijker was de vrij plotselinge afloop. De laatste jaren was de levensenergie op allerlei terreinen wel merkbaar afgenomen en vooral het vorige najaar was alles hem gauw teveel, maar niets duidde op een snel naderend einde. Na een onderzoek bij de longspecialist begin januari, dat eigenlijk niets verontrustends aan het licht had gebracht, was er toch de zestiende aan het begin van de avond ineens een heftige bloeding. Na aanvankelijk nog een aantal heldere uren in het ziekenhuis kwam er ineens een herhaling, en die bleek op de IC spoedig fataal. Kees was op, zoals we dat wel zeggen, en 'samar inienen' begon de rust bij de Here als afsluiting van een rusteloos werkzaam leven – we hebben het er nog over.

Voorgeslacht

Met Kees Kapteyn eindigde – alle redenen om daarmee de herdenking van zijn leven te beginnen – een lijn van predikanten die wortelde in de Afscheiding en begon met de broers Willem en Pieter Kapteyn. De laatste, Kees' overgrootvader, diende zes gemeenten en nam deel aan drie synodes. Hij kreeg vier zoons, van wie er drie predikant werden en één doctor in de letteren en rector van het Gereformeerd Gymnasium in Kampen.

De derde van de vier, Kornelis Johannes, Kees' grootvader en naamgever, diende vier gemeenten, waarvan die van Giessendam ruim 16 jaar, en met veel zegen en vrucht – in mijn jonge jaren kende ik een oud-catechisante van hem die er prat op ging dat ze de Catechismus bij wijze van spreken van voor naar achter kon opzeggen, ja, want ze had catechisatie gehad van ds. Kapteyn! In kerkelijk Nederland was hij ook een man van gezag en invloed, mee door zijn eigen geluid in de kerkelijke pers. Helaas eindigde zijn loopbaan in zijn laatste gemeente Zwolle na goed vijf jaar heel abrupt: de dag na Nieuwjaar 1925 stierf hij, nog geen 54 jaar jong, aan een hartaanval. Van zijn acht kinderen werden er twee predikant: Johannes, Kees' vader, uit 1908 en zijn tien jaar jongere jongste broer Kornelis Johannes, jongens van zestien en zes dus toen hun vader stierf.

Oorlog

Maar de twee zoons van die Johannes Kapteyn, Kees en Jo, en hun oudste zus Thelma, waren nog aanzienlijk jonger toen hun vader stierf: zes, vijf en anderhalf jaar. Na het Gymnasium en de Hogeschool in Kampen was hij in november 1932 predikant geworden in Kralingseveer – vanaf 1938 nog een jaar 'buurman' (Capelle a/d IJssel) van zijn drie jaar oudere schaakvriend en geestverwant D.K. Wielenga. Na zeven jaar in die gemeente en goed twee jaar in IJmuiden was hij juli 1941 in Groningen begonnen. Het was volop oorlog en de spanning was te snijden, maar in prediking en gebed voor de koningin in Londen en haar terugkeer als de wettige overheid(!) nam ds. Kapteyn geen blad voor de mond tegen het goddeloze nazisme – toen men hem waarschuwde voor NSB'ers in de kerk, reageerde hij daarop dat hij toch niet anders zou preken. Na ruim vier maanden, in november 1941, moest hij zich verantwoorden bij de SD en hij kreeg een dreigende waarschuwing, die hij, in Christus zeker van zijn zaak, vrijmoedig afwees. Goed drie maanden later was het gedaan. In een bidstond en een toespraak voor het Gereformeerd Schoolverband keerde hij zich helder tegen het besluit om leerkrachten door de staat te laten benoemen. Ook daar zat de vijand weer mee te luisteren en op 26 februari 1942 werd hij als een 'Hetzer', een opruier gearresteerd en

in de gevangenis aan de Hereweg opgesloten. Een bevriende bewaker smokkelde brieven van hem aan zijn vrouw de gevangenis uit, vertellen Kees en zijn jongere broer Jo in hun bijdrage aan het 'Gedaechtnisbuch' van Kamp Dachau, en zij schrijven: 'Via dezelfde man kon Jo het regelen om haar in het ziekenhuis – omdat ze daar intussen was opgenomen – te bezoeken onder bewaking van een Duitse soldaat. Dat was de laatste keer dat ze elkaar zagen.' Na een aantal helse weken in Kamp Amersfoort werd hij in juni naar het concentratiekamp Dachau gedeporteerd. Daar stierf hij, nog geen vijf maanden na zijn arrestatie, op 8 augustus 1942 aan ziekte, ontbering en uitputting, 34 jaar jong. Lichamelijk hadden de wrede machthebbers hem gesloopt, maar geestelijk was hij ongebroken gebleven in zijn rotsvast en blijmoedig Godsvertrouwen, zo getuigde een medegevangene later. De ijver voor Gods huis had hem verteerd, in trouwe navolging van zijn Meester – hij had er zich geestelijk allang op voorbereid. Zo werd hij de eerste van de twintig gereformeerde predikanten die in gevangenschap of voor het vuurpeloton het leven lieten – bloedgetuigen van de kerk, de uitdrukking waaraan Rudolf van Reest (K.C. van Spronsen) de titel ontleende van een boekje dat hij schreef over ds. Kapteyn.

Wat moeten deze vreselijke maanden rond zijn vijfde verjaardag voor Kees betekend hebben, en voor zijn zusje van zes en zijn broertje van anderhalf! Maar wat hebben zij ook veel te danken aan hun toen nog maar 38-jarige moeder, Thelma Kapteyn-Versendaal – zo vertelde broer Jo in een ND-interview in 2007. Want toen het Duitse onheil over ons land heen kwam, was dat voor haar en haar man niet onverwacht geweest – ze wisten en doorzagen al veel langer wat er in Duitsland broeide en ze hadden zich er geestelijk op voorbereid. Zo was er bij moeder Kapteyn in deze jaren een diepe eenheid met het denken en het werk van haar man gegroeid, zodat ook zij zich geestelijk niet liet breken door de vijand. God gaf haar de kracht om zich niet in haar verdriet en gemis in zichzelf te keren, maar om zich met inzet aan de opvoeding van haar kinderen te wijden. En dan juist ook door hun een levend beeld van hun vader mee te geven: haar jongste kon in het interview over zijn vader praten alsof hij hem jaren had meegemaakt, terwijl hij hem nog veel minder had gekend dan zijn zus en broer. Hun moeder gaf hun een geestelijke band met de vader die hun door de Duitsers was ontnomen.

Zo ging zij ook de jaren van de Vrijmaking in, waarin zij een actieve rol speelde en voor velen van dienst was in haar open huis. De kinderen hebben ook nog levendige herinneringen aan prof. K. Schilder aan wie zij in de winter van 1944 enige tijd in het Noorden een verblijfplaats bood. In 1997 werd zij, 93 jaar oud, nadat haar dochter haar na jaren van ziekte al was voorgedaan in 1980, door de Here van haar aardse taak ontheven, om na 55 jaar weer samen met haar man bij Christus te zijn en zijn dag af te wachten.

Studie en start

In dit beschadigde, maar door Gods genade krachtig gebleven 'kerk-nest' groeide Kees Kapteyn op. Na voorspoedige schooljaren begon hij in 1956 aan de studie in Kampen. Het was een tijd vol spanning, de jaren waarin prof. P. Deddens overleed, J. Kamphuis werd benoemd als zijn opvolger en *Opbouw* verscheen, een spanning die ook te merken was in de kleine studentengemeenschap (in 1959 zestien studenten in Kampen, over vier studiejaren verdeeld!). Dat Kees net als anderen jarenlang over de studie deed, was niet alleen een gevolg van het feit dat ze zogenaamd 'breed studeerden', maar van de hogeschool ging ook weinig enthousiasmerende leiding uit – bij ons afscheid na vier collegejaren noemde prof. Kamphuis ons 'brandhout uit het vuur gerukt' (naar Zach. 3:2).

Maar in 1965 was het zover: na krap negen jaar rondde Kees de studie af en op zondag 26 september begon zijn loopbaan in een combinatie van twee gemeenten in het oostelijke Groninger land – thans hartje aardbevingsgebied door de grote gasbel die juist in die jaren in exploitatie kwam –: Appingedam en Overschild met respectievelijk 117 en 150 leden. De eerste had sinds de Vrijmaking nog geen eigen predikant gehad, de tweede had vier jaar eerder afscheid genomen van ds. Th. C. F. van Kamp – alles bij elkaar reden genoeg voor kandidaat Kapteyn om uit negen beroepen voor deze combinatie te kiezen. Appingedam kerkte in het liefelijke gebouwtje van de voormalige synagoge uit 1801 – tegenwoordig een monument voor de Joodse geschiedenis van de stad –, Overschild behield door de Vrijmaking heen het uit 1873 stammende kerkgebouw – sinds 2003 staat het leeg want de gemeente is opgeheven en over de buurgemeenten verdeeld.

Huwelijk

De pastorie stond in Overschild, een comfortabel huis uit de dertiger jaren dat een mooie start bood aan het pas getrouwde echtpaar. Allicht waren ze 'pas getrouwd', een maand eerder, want in die tijd ging nog

maar een enkeling al langer getrouwd de pastorie in. Toch mag op dat ‘pas getrouwd’ bij Kees Kapteyn en Eelkje van Ommen wel een leuk accentje. Want direct al op één punt zette de jonge aankomend predikant een familietraditie voort: Kapteyns kennen geen jarenlange voorbereiding op het pastoriehuwelijk. Grootvader en vader gingen als vrijgezel de pastorie in en vonden pas in hun eerste gemeente hun vrouw, met wie ze dan ook snel trouwden. Onze twee waren een jaar voor de start in Overschild nog niet meer dan vage bekenden uit de grote Noorderkerk in Groningen; voor de echte band was een ‘toevallige’ ontmoeting op de Schooldag 1964 (30 september) nodig – tot mijn eigen verbazing achteraf, had ik de eer daarbij als trait-d’union dienst te doen. De zes jaar jongere bruid had slechts driekwart jaar voorbereiding op de pastorie gehad, toen het huwelijk op 20 augustus 1965 in Nijverdal gesloten werd en kerkelijk bevestigd door oom Kees Kapteyn. En ‘verwonderd over Gods liefde en trouw’ vierden de twee in 2015 hun gouden huwelijk – de 55, augustus 2020, was hun niet meer beschoren.

Appingedam en Overschild

Zoals gezegd, op zondag 26 september 1965 werd kand. Kapteyn ’s morgens in beide gemeenten in het ambt bevestigd door zijn voormalige Groninger wijkpredikant ds. S.S. Cnossen, en wel met de definitie van dat ambt uit Openbaring 1:2: als Johannes getuige zijn van het betrouwbare Woord van de Vader en zijn Zoon. Die middag preekte hij intrede met de felicitatie van Openbaring 1:3: gelukkig de voorlezer en de luisteraar van de profetie van dit boek, want de tijd is nabij.

Die zondag was de opmaat voor vier intensieve leerjaren in de eerste gemeente – we hadden een leermeester, zendingslector D.K. Wielenga alias DKW, die in zo’n begintijd graag af en toe bij sommigen van ons aan de bel trok om te horen hoe het ging, en die dan altijd weer, al stotterend, tegen ons zei: ‘Denk erom, sn-n-n-otneus, dat je nog alles leren moet.’ In zo’n combinatie van gemeenten betekende dat veel: drie diensten op zondag met vier preken in drie weken en in de week alles dubbel: kerkenraad, catechese en pastoraat. Maar de Groninger mensen – weet ik uit ervaring – gaven je krediet en je kreeg alle ruimte om jezelf te zijn en je weg te vinden in prediking, catechese, pastoraat en leiding.

De grote classis Appingedam van veertien kerken was en bleef in Kapteyns jaren vrijwel volledig bezet met oudere en jongere collega’s – goede adviseurs, ook in het werk in het kerkverband, waren onder handbereik. Pas in zijn laatste jaar moest hij het naastgelegen Delfzijl dienen als consulent.

Na bijna vier jaar kwam het afscheid van de beide startgemeenten. Vanaf begin 1968 kwamen de beroepen – ja, na twee-en-een-half jaar al, maar dat was niet ongebruikelijk in die tijd van veel ‘vraag’ en weinig ‘aanbod’ –, waaronder ook het boeiende Monte Allegre in het wijde land van Brazilië. Maar een positieve beslissing viel pas in juni 1969 bij het achtste beroep van de rij: naar het massale en nog ongedeelde Bunschoten-Spakenburg met z’n 4785 leden, verdeeld over drie kerken en vier predikantsplaatsen, waarvan twee, binnenkort drie vacant. Dat laatste maakte het appel heel sterk en Kees kreeg de vrijmoedigheid het op te volgen.

Zo vertrok het gezin, inmiddels twee zoontjes rijker, een van twee en een van een half jaar, augustus 1969 naar Midden-Nederland. De afscheidszondag – 17 augustus, met de hindernis van een week uitstel door ziekte van de pastor met de kwetsbare longen... – had ook gewoon weer z’n dubbele diensten:

Appingedam kreeg ’s middags en Overschild ’s avonds Paulus’ beloftevolle groet aan de Romeinen (16:20) mee als afscheid van hun dominee, die hartelijk bedankt werd voor het vele werk in de gemeenten en de classis.

Bunschoten-Spakenburg

Bevestiging en intrede in de nieuwe gemeente vonden plaats op 21 september 1969 – een week voordat de pas vertrokken C.J. Smelik in Enschede-Zuid/West zou beginnen. Bevestiger was P. van Gurp, die als enige predikant was overgebleven, afgezien van de twee zendelingen op Irian, J. Klamer en D. van Stelten. Goed twee jaar later, per 1 januari 1972, vond eindelijk de splitsing plaats in drie gemeenten, en met de intussen nog erbij gekomen Joh. Strating en S.S. Cnossen werd het beeld: Noord (2150) met Kapteyn en Cnossen, Zuid (983) met Van Gurp en Bunschoten (948) met Strating. De Kapteyns verhuisden van de Prinses Marijkestraat bij de Zuider Maranathakerk naar de Broerswetering bij de Noorderkerk.

De splitsing was natuurlijk een verbetering voor de overzichtelijkheid, maar ook de Noorder gemeente bleef voor Kees, veruit de jongste van de vier predikanten, ‘het grote werk’ met z’n heel eigen eisen en z’n dito stijl van werken. Maar goed, hij had de 29 jaar oudere en ruim 20 jaar meer ervarene Cnossen, zijn bevestiger van vier jaar geleden, naast zich. En per slot hadden wij in Kampen van ene J. Kamphuis, die hier

vier jaar had 'doorgebracht' ('51-'55), geleerd dat je ooit in Spakenburg moest hebben gewerkt, wilde je echt dominee worden... Bovendien: Van Gorp verzekerde mij eens bij een beroep uit Noord dat je er zo prima studeren kon... Moest dat misschien door je als Kamphuis – zo gaat een verhaaltje – 's morgens vroeg wel eens even op de fiets in een paar straten van de wijk te laten zien om je daarna het verdere van de dag in de studeerkamer op te sluiten? Het zal voor de graag studerende Kapteyn best wennen zijn geweest, zo'n massale gemeente. Het preekrooster kreeg weliswaar meer ruimte dan in de Groningse combigemeente, maar de catechese, twee, soms drie volle avonden, en het pastoraat en het kerkenraadswerk in de helft van een 2150 leden tellende gemeente, vroegen natuurlijk veel meer tijd en energie. Daar stonden voor wie trouw zijn werk deed, de hartelijke kanten van de Spakenburgse gemeenschap tegenover, die haar dominees op handen droeg, en daar op allerlei manieren blijk van gaf, niet alleen door regelmatig wat zeebanket voor hen beschikbaar te hebben...

Die hartelijkheid ervoeren de Kapteyns bijzonder toen driekwart jaar na hun komst groot verdriet hun gezin trof. Op een kwade dinsdag, 7 april 1970, raakte hun oudste, Jo van twee-en-een-half, in de nabije omgeving van hun huis aan de Prinses Marijkestraat spelenderwijs te water in een sloot en verdrong. Zij mochten zich in deze bittere dagen door het meeleven en gebed van 'hun' Spakenburg gedragen weten. En een half jaar later bood een kleine kring naaste contacten hun ook afleiding met een Spakenburgs evenement: een driedaagse boottrip naar Kampen met bezoek aan de Schooldag – het werd een jaarlijkse traditie. We kunnen ons ook de blijdschap aan de Broerswetering voorstellen toen zij zes jaar later samen met hun inmiddels zevenjarige Aart als een bijzonder geschenk van de Here Kornelis Johannes (René) ontvingen.

Een bijzonder intermezzo in het drukke pastorieleven was de afvaardiging naar de Generale Synode Kampen 1975, een 'marathon' van 15 april tot 11 december. Kees was geen vriend van dit soort vergaderingen; afvaardiging naar de classis was nu eenmaal onvermijdelijk, maar 'hogerop' probeerde hij dat werk zoveel mogelijk te vermijden. Maar toen was er na bijna zes jaar in Spakenburg toch ineens die opdracht om het Utrechtse ressort in Kampen te vertegenwoordigen, samen met plaatsgenoot ouderling Balkenende uit Spakenburg en de twee andere broeders, ds. Houwen uit Utrecht en br. Versteve uit Bunnik – oudere studiegenoot prof. Van Bruggen bood een aangenaam logiesadres. In Commissie III kreeg Kees, behalve enkele kleinere zaken waarin hij zelf rapporteerde, grote onderwerpen mee voor te bereiden, zoals de betere kerkelijke inkadering van het evangelisatiewerk en de nasleep van kerkelijke breuk in de jaren zestig in de omvangrijke appelzaak van de kerk te Maassluis. Verder nam hij ook actief deel aan de discussies rond het vrouwenstemrecht, de doop van geadopteerde kinderen, de herziening van de kerkorde en de vaststelling van de proefbundel Psalmen en Gezangen – we schrijven 45 jaar geleden... En opvallend: diverse zaken met betrekking tot de band met de Vrije Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika gaven hem onbewust een voorbereiding voor de taak die hij over twee jaar zou krijgen. Al met al heeft hij, misschien aanvankelijk wat tegen zijn zin, al vroeg in zijn loopbaan de leerschool meegekregen van een generale synode als overzicht van het brede kerkelijk leven, en daar wordt, zeg ik uit eigen ervaring na dezelfde start in Kampen 1975, een dienaar van de kerken nooit minder van. Intussen was er na vier jaar ook beroepingswerk in Kees' richting losgekomen, en in de jaren '72 en '74 leidde dat tot een tiental beroepen, die hij alle van de hand wees. Maar na al twee beroepen uit het buitenland, Grand Rapids VS en Neerlandia Canada, kon hij een derde, Pretoria Zuid-Afrika, niet weerstaan. De beslissing kostte hun beiden best wel innerlijke strijd, niet het minst om de olopemde politieke spanningen in het Afrikaanse land. Maar, zoals een in het beroepingswerk ervaren predikant als J. van Bruggen Sr. ooit zei: is de roeping concreet, dan geeft de Here ook 'de innerlijke toegenegenheid' om haar op te volgen. In november 1976 namen Kees en Eelkje (in dit geval zeg ik met opzet: samen) het beroep aan en in het volgende voorjaar trokken zij met hun zoontjes van zeven jaar en van negen maanden naar het zuiden van het Afrikaanse continent. Spakenburg liet hem met spijt gaan. Niet alleen was er een sterke band door het gedeelde verdriet van 1970, maar ook Kees' werk op en onder de kansel werd zeer gewaardeerd. Het uitbundige afscheid getuigde ervan, en zijn snelle opvolger ds. M.H. Sliggers vertelt hoe hij het in de gemeente nog proefde. Maar het was Gods tijd voor een volgende stap van zijn dienaar. Gelukkig was de vacature die hij achterliet in datzelfde jaar al vervuld.

Voor het afscheid van Spakenburg deed het welkom in Pretoria in uitbundigheid niet onder. Eerst al was er de ontvangst op het vliegveld Jan Smuts van Johannesburg – de journalist Aad Kamsteeg, juist voor zijn eigen retourvlucht daar aanwezig, deed er in het Nederlands Dagblad verslag van –, en vervolgens een enthousiaste gemeentevergadering. Ze lieten duidelijk zien hoe dankbaar de gemeente was. Zij had dan ook een vacature van drie jaar achter de rug, nadat ze op verdrietige wijze afscheid van haar predikant had moeten nemen. En in het mini-kerkverband van de VGK woog een lege plaats in de grootste van de drie gemeenten extra zwaar – de predikant van Kaapstad, ds. D. Los, die voor Kees' intrede met een aantal gemeenteleden de afstand van 1600 km had overbrugd, sprak van een geschenk uit de hemel. Al met al kreeg zondag 6 maart 1977 met de bevestiging door de consulent ds. W. Boessenkool van Johannesburg en 's middags de intrede een bijzonder accent in de historie van de VGK Pretoria.

Intussen had de overgang naar een ander werelddeel voor ons besef vandaag elementen van een cultuurschock. Van elektronische verbindingen als fax, internet en e-mail was nog geen sprake, de gewone luchtpost was traag en de telefoon te duur voor veel gebruik.

En dan de taal... Het was bekend hoe ooit een naar Canada geëmigreerde predikant besmukte lachers tegenover zich kreeg, toen hij in de trouwdienst man en vrouw in het huwelijk op plechtige toon niet tot 'one flesh', maar tot 'one meat' liet worden... iets soortgelijks overkwam Kees – er mag veel verwantschap zijn, maar het Afrikaans is echt geen bijna-Nederlands... Het gemeentelid dat zijn nieuwe dominee na een klein jaar in zijn landstaal hoort preken en dan bij een preek te horen krijgt dat Daniël (met een leuk bedoelde woordspeling) 'in die hol van die leeu' zit, gelooft zijn oren niet: het Afrikaans kent die voor ons gewone uitdrukking niet (meer), dus: wat moet Daniël, plat gezegd, in de leeuw z'n kont?

Om nog zo'n probleem van de eerste periode te noemen: in 1977/78 bouwde de gemeente eigenhandig een nieuwe kerk, vlak tegen de pastorie aan. Vanzelfsprekend lag het zwaartepunt van dat vrijwilligerswerk op de zaterdag, de dag waarop ds. Kapteyn in de aanpalende studeerkamer bij open ramen onder hoge concentratie probeerde zijn preken (en de vertaling ervan) klaar te krijgen. Een duidelijke botsing van belangen...

Er lag veel werk te wachten in Pretoria. En dat, om daarmee te beginnen, in een maatschappelijk en politiek klimaat dat alsmaar verslechterde sinds juni 1976, de omvangrijke opstand in de township Soweto bij Johannesburg. Het vuur dat daar op ongeveer 75 km afstand van Pretoria had gebrand, stak over naar alle stedelijke conglomeraties in het land. Ook de kerken in het buitenland werden wakker en gingen zich bemoeien met de apartheidspolitiek. Dat kon de drie Afrikaanse vrijgemaakte kerken niet onberoerd laten. En al lag daar niet de eerste taak van de predikant, Kapteyn liet zich niet onbetuigd: medio 1978 hield hij voor de Gereformeerde Werkgemeenschap een inleiding over 'Kerk en nationalisme', waarin hij Bijbelse lijnen trok en tot andere conclusies kwam dan een rapport over dit thema dat in de kring van Nederduits Gereformeerden bepalend was voor het kerkelijke beleid met betrekking tot de apartheidspolitiek. In dezelfde tijd vond in Nederland in de synode van Groningen-Zuid een stevige discussie plaats over de vraag hoe wij als Nederlandse broederschap moesten omgaan met de Zuid-Afrikaanse politieke kwesties.

Dat laatste, de Nederlandse bemoeienis met het Zuid-Afrikaanse kerkverband – je hebt per slot een zusterkerkrelatie of je hebt die niet... –, wordt wel nijpend als dat uit drie gemeenten bestaat. Besluiten van een synode, zoals bijvoorbeeld die van Arnhem 1981 op 13000 km afstand, grijpen dan heel direct in in zaken van een plaatselijke gemeente van Pretoria. Zij beleefde in die tijd teleurstellingen in haar worsteling om aan een scheuring uit de zestiger jaren rond haar toenmalige predikant een einde te maken. En dan kiest de Nederlandse zuster op die geweldige afstand ook nog een eigen positie tegenover het beleid van de drie Afrikaanse gemeenten in hun moeizame verhouding tot de Gereformeerde (Dopper-)Kerk. Het plaatselijke kerkblad van Pretoria wordt dan zomaar het leidende orgaan van het kerkverband, waarin de Pretoriaanse predikant stevige kritische noten kraakt versus het moederland. Allicht heeft hij die positie, want hij zit ook op iedere eigen 'synode' in het moderamen. Maar hij moet dat wel doen zonder de kritische ondersteuning van een aantal collega's om zich heen, die elkaar op z'n minst ieder kwartaal in een classis en ieder jaar in een predikantenconferentie ontmoeten...

Intussen is er ook nog een flinke gemeente van rond 600 leden die in alle ups en downs gewoon bearbeid moet worden. Ze had tien heftige jaren achter de rug, waarin ze met twee opvolgende predikanten de band had moeten verbreken om zaken van leer en leven, met alle verdeeldheid en zelfs scheuring van dien. Wel

groeide ze in de jaren van Kapteyn tegen de verdrukking in: eind 1980 telde ze rond 700 leden en er werd dan ook een tweede predikantsplaats ingesteld, die voorlopig nog onbemand bleef.

Na zulke intensieve jaren was het te verwachten dat, als er een beroep uit Nederland komt, de last van de eenzame verantwoordelijkheid op vele fronten een rol gaat spelen in de overwegingen. Toen de gemeente van Kampen riep voor haar al twee jaar bestaande vacature, ontstaan door het emeritaat van ds. P. Lok, kreeg zij een positieve reactie en kwam er een einde aan de ruim zeven Afrikaanse jaren van het Kapteyngezin.

Het werd voor hen wel een afscheid met spijt. Want ondanks alle moeiten hebben zij – met hun jongens, die bij de begrafenis van hun vader uitbundige herinneringen ophaalden! – de jaren in Zuid-Afrika als een heel mooie en ook voor henzelf verrijkende periode in hun leven ervaren. Geen wonder dat zij na het emeritaat in 2002, zolang de gezondheid het toeliet, nog regelmatig voor hulpdiensten terug zijn geweest: in 2002 een halfjaar in Kaapstad – met als bewijs van respect en dankbaarheid een foto in de ‘predikantengalerij’ in de consistorie! – en in 2005, 2007 en 2009 drie periodes in het ‘eigen’ Pretoria (inmiddels twee gemeenten), twee van een half jaar en de laatste van drie maanden, wat de langste visumtermijn geworden was.

Want ook voor de gemeente was het in 1984 een afscheid met spijt geweest. In een gedenkboek ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan wordt de periode-Kapteyn getypeerd als een tijd van ‘deeglike konsolidasie’ na jaren van ‘droewige stryd’, onder de samenbindende leiding van een stabiele en stabiliserende herder.

Kampen

Na de terugkeer naar het ‘oude land’ werd 14 oktober 1984 de startzondag in Kampen. Studievriend Johan Post bevestigde hem – ook ‘Spakenburger’ inmiddels, net als Kapteyn zeven jaar geleden nog – en Tonnis Dekker, oudere studiegenoot, ontving hem naast zich – zij gingen een hartelijke en opbouwende relatie tegemoet.

Er was veel werk in de forse gemeente van ruim 1100 leden. Onder hen een studentengemeenschap van ongeveer 130 leden, die in ieder geval classicaal al extra werk gaf: het was de tijd dat studenten ook na hun collegetijd in Kampen bleven wonen en dus in die classis hun aanvragen voor preekconsent en beroepbaarstelling indienden.

Kees’ eerste classis had trouwens een heel aparte verrassing voor hem in petto, omdat zijn eigen kerkenraad iets was vergeten. Een van de lidkerken, die het met een eigen predikant had ervaren, maakte bezwaar tegen zijn ontvangst zonder meer: hij was een predikant uit een ander kerkverband, weliswaar van zusterkerken, maar er moest wel een toelatingsgesprek met hem plaatsvinden. Een commissie werd benoemd, die in een volgende vergadering positief rapporteerde: de buitenlandse predikant Kapteyn kon weer zijn plaats innemen in de Nederlandse kerken.

Dat opvallende accent op deze start in de classis was meer dan formeel. Ook inhoudelijk was het wennen aan het Nederlandse ‘klimaat’. In Kapteyns ruim zeven jaar Zuid-Afrika was ook hier de geschiedenis verder gegaan. We schreven al over spanningen tussen de beide zusterkerken. Er groeide afstand omdat niet alleen linkse Nederlanders de apartheidspolitiek veroordeelden, maar ook de gereformeerden zich steeds minder geestverwant voelden met de vroegere Boerenrepubliek. Daar heerste een starre en onverzettelijke cultuur, die door de verwevenheid van geloof en rassensie ook het kerkelijk leven beïnvloedde.

Vandaar een zekere onwennigheid in de eerste tijd in de nieuwe gemeente, over en weer. De predikant liep in Kampen af en toe tegen verrassend vrijer denken aan dan hij gewend was, zeker in de studentengemeenschap, en de gemeente proefde een afwijkende toon in de prediking en dacht te maken te hebben met een nogal starre man met strenge overtuigingen. Dat voelde Kees wel aan, en het gaf hem de zorg of hij wel op zijn plaats was. Maar gaandeweg groeide er toch verbondenheid. In de preken maakten onopzettelijke afrikanismen plaats voor correct Nederlands – de predikant ‘wende’ aan z’n nieuwe omgeving en bleek bereid zich aan te passen –, en onder de preekstoel bleek de ‘serieuze’ dominee met sterke gereformeerde standpunten ook een man met een hart en met herderlijke openheid naar de mensen.

De aanvaarding van een beroep naar Hoogeveen in 1989 kwam dan ook voor velen vroeg en onverwacht. Voor zover Kees’ zojuist genoemde zorg nog een rol speelde, door reacties op de kanselmededeling werd die wel gelogenstraft. Het verhaal van twee schooljongens die uit die kerkdienst thuiskwamen met de

boodschap 'Ik ga dood' respectievelijk 'Ik sla 'm dood' zal niet gemeentebreed hebben gegolden... Maar al zei dat al iets over de verhoudingen, meer betekende het feit dat de gemeente een afscheidsavond organiseerde waarvan de hartelijkheid Kees en zijn vrouw zeer verraste. Zo werden ze in hun stille zorg boven verwachting gerustgesteld. Hun leven en dienst hadden ook in Kampen betekenis mogen hebben voor velen.

Hoogeveen

En toen dus Hoogeveen. De druk van het beroep was sterk en Kees kon er niet onderuit. Het was een mooie gemeente van een kleine 1000 leden, verdeeld over twee wijken met eigen kerkgebouwen en predikantsplaatsen – de vijftien jaar jongere C. de Putter stond er in zijn tweede gemeente goed drie jaar. Op 28 mei 1989 werd Kapteyn bevestigd door zijn Kamper collega Dekker; het was de startzondag van wat Kees' langste ambtsperiode zou worden: dertien jaar.

Het werden jaren die een gemengd beeld vertoonden. Kees begon enthousiast aan zijn ambtelijk werk in Hoogeveen en zijn gereformeerde prediking werd gewaardeerd. Zo volgden er fijne jaren waaraan de Kapteyns later met vreugde terugdachten. Het was zo goed om in Hoogeveen te zijn dat ze na negen jaar ook met het oog op het over vier jaar verwachte emeritaat de grote pastorie verruilden voor een eigen comfortabel appartement.

Maar er was ook een keerzijde. De beide collega's waren op veel punten nogal verschillend. Zeker in de kerkelijke ontwikkeling van de jaren negentig met allerlei veranderingen in geloofsbeleving en liturgie waren die verschillen merkbaar. Waar de oudste van de twee gewend was in woord en daad het accent te leggen op 'de bewaring van het pand', schuwde de jongere in prediking en optreden het experiment en de vernieuwing niet. Met als gevolg dat er gemeenteleden voorkeuren gingen koesteren en van hun voorgangers 'partijleiders' maakten – Paulus wist er in Korinte alles van... Kapteyn deed er alles aan om verschillen te overbruggen en de eenheid in de gemeente te bewaren. Maar niet voorkomen kon worden dat er een 'Hoogeveense kwestie' groeide die ook de tafels van de kerkelijke vergaderingen bereikte, en die voorlopig eindigde in een salomonsoordeel van de particuliere synode: het zou het beste zijn voor een nieuw begin als de kerkenraad in zijn geheel aftrad en de beide predikanten Hoogeveen verlieten. Zowel de kerkenraad en de collega's legden zich uiteindelijk daarbij neer in het belang van het herstel van de vrede in de gemeente.

Kees Kapteyn ging kort daarna met leeftijds-emeritaat en een half jaar later werd aan Kees de Putter emeritaat verleend om gezondheidsredenen.

Alles overziende waren het mooie jaren in Hoogeveen, maar vooral in de laatste periode lag er ook een schaduw over.

In mei 2002 werd Kees 65 jaar en vroeg en verkreeg eervol emeritaat. Op 28 april nam hij 's middags afscheid van de actieve dienst in Hoogeveen en in de kerken met de zegen van Aäron: de zegen en de bescherming van de Here, zijn genade en vrede onder zijn vriendelijke blik voor een gemeente die nog gebukt ging onder haar strijd en moeiten. Voor een afscheidsfeest was in de gegeven omstandigheden geen plaats, vonden kerkenraad en predikantsechtpaar; het werd een gewoon samenzijn met afsluitende receptie. In een collectebus waarin op verzoek van de Kapteyns als cadeau gaven werden verzameld voor een speciaal project van DVN in Zuid-Afrika, vonden zij ook nog veel hartelijke persoonlijke groeten.

Assen

Het vertrek van de Kapteyns uit Hoogeveen verliep voorspoedig. Een broeder makelaar wist snel een koper te vinden voor hun appartement en een nieuw huis in Assen-Kloosterveen. Daar wist men van hun komst en er kwam al gauw een vraag om assistentie in de vacante gemeente. Maar min of meer tegelijk kwam er ook nog een verzoek uit vacant Kaapstad ZA om een half jaar hulpdiensten te komen verrichten. Dat werd een royale ruimte om geestelijk afstand te nemen van de jaren ervoor.

Zo werd 2003 het eerste volle jaar in Assen. Assen-Kloosterveen, in 2001 gesticht en inmiddels 336 leden groot, was, zoals gezegd, nog vacant totdat in november 2004 ds. Sieds de Jong er de eerste predikant werd. Tot die tijd kon de gemeente al gauw via het catechisatielokaal en wat pastorale assistentie kennismaken met de nieuwe emeritus in haar midden. Ook via de kansel: van zijn 21 preekbeurten in dat eerste jaar waren er 16 voor de 'eigen' gemeente en van het jaar daarop van de 30 nog 17. Tot in november De Jong kwam, met wie een goede relatie groeide; af en toe kwam die tot uiting in een gezamenlijk optreden in zondagse leerdiensten.

Na die eerste jaren preekte Kees niet veel meer: hooguit 15 beurten per jaar en meest in de nabije omgeving. Kort na zijn 75e nam hij definitief afscheid van de kansel, met een preekbeurt in de 'eigen' gemeente van Assen-Kloosterveen. Hij voelde, zei hij, dat 'hij de taal van de jeugd niet meer sprak', en dan kun je beter zelf op tijd stoppen dan dat anderen dat tegen je zeggen.

In de gemeente zochten en vonden de Kapteyns spoedig hun plek, en dan met name in bijbelstudie- en huiskring, waarvan ze actieve leden werden. In beide kringen was merkbaar hoe de druk van de ambtelijke verantwoordelijkheid van Kees was afgevallen. Dat gaf rust en ontspanning.

Voor de Bijbelstudie was zijn passie, getuige 'Herinneringen' in het kerkblad na zijn overlijden. Zonder daar de dominee uit te hangen liet hij de anderen meegenieten van zijn kennis van de Schrift en zijn ervaring en persoonlijke wijsheid in de omgang ermee. Bij de start van een nieuw seizoen was hij vaak gangmaker en introduceerde literatuur, vooral uit de Angelsaksische wereld, waarvan hij indien nodig ook voor vertalingen zorgde.

Ook in de intiemere sfeer van de huiskring waren de Kapteyns thuis. Kees toonde, getuige een kringgenoot, een voor zijn leeftijd opvallende flexibiliteit in de betrokkenheid op moderne onderwerpen en vraagstukken en ging daar graag het gesprek over aan. Met souplesse en voorzichtigheid wees hij dan op wat naar zijn overtuiging de Bijbelse en confessionele beoordeling zou moeten zijn. Waren er leden met zorgen en problemen, dan had zijn meeleven en meedenken een hartelijke pastorale ondertoon die als goede ondersteuning werd ervaren. Zijn sterke gereformeerde overtuigingen zaten persoonlijke toegankelijkheid en herderlijke bewogenheid niet in de weg.

Dat gold ook als het ging om ontwikkelingen in het kerkelijk leven of in de inrichting van de erediensten. Zijn zorgen daarover en de persoonlijke moeite om het allemaal te moeten meemaken uitte hij vrijmoedig, maar dat ging wel gepaard met uitgesproken waardering voor de gelovige inzet van de vaak jongere mensen.

Er was al met al in de gemeenschap van Assen-Kloosterveen door de jaren heen een 'actieve en meelevende betrokkenheid' waarvan bij Kees' overlijden de kerkenraad namens de hele gemeente publiek getuigde over 'ons zeer gewaardeerde gemeentelid'.

Kortom: de emeritaatsjaren in Assen waren een mooie tijd met fijne contacten in een actieve gemeente. Voor zover de studeerhoek het toeliet, want er moet ook in ruste wel iets nuttigs gedaan worden... Binnen die beperking was er ook meer tijd voor de zoons en hun gezinnen, en voor mooie vakantie-reizen. Met als hoogtepunten, zoals al gezegd, de drie werkbezoeken van een half jaar of drie maanden aan de inmiddels twee Pretoria-gemeenten in Zuid-Afrika plus een bezoek met de vrienden Heemskerk en Post aan studiegenoot Geertsema van het Theological College in Hamilton Canada.

Maar ook aan de 'verlengde dienst' in het ambt aller gelovigen in Assen-Kloosterveen kwam een einde – vrij onverwacht en snel na jaren van afnemende kracht, we begonnen er al mee.

'Dienst', is het niet *de* typering van het leven van een christgelovige die zijn Heiland wil navolgen? Of het nu, zoals bij Kees, in het 'algemene' ambt in Assen is of in het 'bijzondere' in zijn vijf gemeenten, die van jaren trouwe dienst getuigen – om niet te vergeten de 'dienst' in zijn gezin, dat in hem 'een lieve zorgzame man, vader en opa' verloor, in zijn naaste familie, die hem zal missen als 'een geliefde broer en oom met wijze raad en daad', en 'een bijzondere en fijne zwager die een prominente plaats innam', en in de al genoemde vriendenkring, die zich hem als 'een fijne en trouwe vriend' herinnert.

Dienst – het woord maakt een mens klein en nederig. Onze Heiland spreekt met twee woorden over zijn dienaren. Ze moeten zich niets verbeelden, want dan zegt Hij: 'Je hebt niet meer gedaan dan je opgedragen was' (zie Luc. 17:7-10). Maar op een ander moment klinkt het: 'Goed gedaan, trouwe knecht; over weinig ben je trouw geweest, over veel zal Ik je aanstellen' (zie Matt. 25:21). Het is die nederigheid die we ook in een heel ander verband lezen bij Christus' dienaar Paulus. In Korinte had hij te maken met persoonsgebonden verdeeldheid, waarin hij ook zelf een partij werd gemaakt (1 Kor. 3) – de moeiten in Hoozevee deden daaraan denken, zei ik al. Welnu, in zijn verantwoordelijke taak, het beheer over de geheimen van God, moest hij betrouwbaar zijn (hfdst. 4). En hoe mensen dan over hem oordelen, vindt hij niet belangrijk. Ook hoe hij zichzelf beoordeelt, is niet van belang, want hij is zich misschien van geen kwaad bewust, maar dat spreekt hem nog niet vrij. Uiteindelijk is het zijn Heer die over hem oordeelt en die zal ieder de lof geven die hem toekomt.

Zo herdenken wij met respect collega Kees Kapteyn. Wat een last droeg hij, afgezien van zijn kwetsbare gezondheid, in zijn leven mee: de vader in wiens voetsporen hij trad, moest hij zijn leven lang pijnlijk missen. Wat hij gaandeweg leerde van diens onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de Here en zijn Woord, hoe zal het hem in zijn eigen standpunten hebben beïnvloed en hem tot rusteloze dienstbaarheid hebben aangezet?

Hoe het zij, in die 'stille eenzaamheid', maar wel met de krachtige steun van een toegewijde vrouw, heeft hij met al zijn gaven en tekorten zijn Heer en diens gemeente gediend, zoals de apostel zegt. Met de beste bedoelingen heeft hij in woorden en daden ongetwijfeld fouten gemaakt. Maar even ongedacht soms heeft hij met zijn gaven gemeenten en haar leden gediend met grote zegen. En het eindoordeel? Dat is in het hart van zijn Zender volkomen veilig. Bij Hem mag hij rusten en wachten op de dag van diens heerlijke overwinning. En dan zal hij, zoals ieder, de lof ontvangen die hem toekomt.

Amersfoort, oktober 2020

P. Schelling

Met dank aan alle 'zegslieden' die mij hielpen collega Kees Kapteyn en zijn plaats in Christus' dienst met liefde en respect te herdenken.